

TÜRK HUKUKUNDA BOŞANMA SİSTEMİNDE REVİZYON İHTİYACI

Prof. Dr. Saibe Oktay ÖZDEMİR*

Özet

Türk boşanma Hukuku 1998 yılında kanuna eklenen ve anlaşmalı boşanmaya ve eğer reddedilen bir dava varsa üç yıllık fiili ayrılığa dayalı boşanmaya imkân veren hükümler dışında ana hatlarıyla 1926 yılında kabul edilen Medeni Kanundaki gibi varlığını sürdürmektedir. Kusur esasına ve özel sebeplerin varlığına dayalı olan bu sistem Avrupa ülkelerinde ve kanunumuzu aldığımız İsviçre’de terkedilmiştir. Boşanma hukuku düzenlenmesinde esas sorumluyu aramaktan çok, boşananların sosyal açıdan ayakta tutulmalarına önem verilmesi daha doğrudur. Boşanmanın sonuçlarının adil bir şekilde düzenlenmesi ve çocukların menfaatlerinin gözetilmesi şartıyla boşanmanın ya anlaşmalı ya da ayrı yaşamaya dayalı bir sistemle düzenlenmesi yerinde olacaktır.

Anahtar kelimeler: *Boşanma, kusur, anlaşmalı boşanma, fiili ayrılık, nafaka.*

A REVISION REQUIREMENT IN TURKISH DIVORCE LAW

Abstract

The divorce system prescribed by the Turkish Civil Code conserve the main principles enunciated by the former Civil Code of 1926 with exception of the amendment dated 1998 which introduced the divorce based on the mutual accord des spouses and on the actual and continuous separation following rejection of a divorce case; whereas such system based on specific causes and fault of spouses has been abandoned by European countries including Switzerland on which the Turkish civil law constructed. A divorce system must concentrate on the social strengthening of the divorced spouses rather than the pursuit of culpable. Provided that the consequences of the divorce is equitably regulated and the interest of children is preponderant, it should be adopted a new divorce system relying on the mutual consent of spouses and/or the actual and continuous separation.

Keywords: *Divorce, negligence, consensual divorce, de facto segregation, alimony.*

* İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi; İstanbul, Türkiye, [saibeo@gmail.com]

I. Medeni Kanundaki Boşanma Sisteminin Gelişimi

Bu gün yürürlükte olan 4721 sayılı Medeni Kanunumuzun boşanma ile ilgili hükümleri 1926 tarihinde yürürlüğe girmiş olan 741 sayılı Türk Kanunu Medenisinde getirilmiş olan sistemdeki ana gövdesini korumaktadır.

1926 tarihinde yürürlüğe giren Türk Kanunu Medenisindeki sisteme göre m. 129-134 arasında boşanma sebepleri düzenlenmiş olup; bunlar zina, cana kast, pek fena muamele, cürüm ve haysiyetsizlik, terk, akıl hastalığı ve evlilik birliğinin sarsılmasıdır. Kanunda boşanma davasına ilişkin usul hükümlerine ve boşanmanın sonuçlarına ilişkin hükümlere yer verilmiş olup, bunlar arasında en önemli olanları, nafaka ve kusursuz eşe tazminat ve nafaka ödenmesi¹ ile boşanma sonucunda ortak çocukların velayetinin eşlerden birisine hâkim kararı ile verileceğine ilişkin olanlardır.

1926 tarihinde getirilmiş bu düzenlemeler değişmeden uygulanmış ve sadece 4.5.1988 tarihinde ve 3444 sayılı Kanunla getirilmiş değişiklikler eklenmiş ve bu çerçevede modern hukuk sistemlerinde boşanma sisteminin dayandığı anlaşmalı (rızaî) boşanma sistemi ile fiilen ayrı yaşama süresi sonunda gerçekleşen boşanma da hukuk sistemimize girmiştir. MK m. 134/3'e eklenen yeni fıkradaki hükümlerle bir yılı aşan evlilikler bakımından eşlerin mali sonuçlar ve çocuklarla ilgili konularda anlaşmalarını gösteren sözleşmenin hâkim tarafından onaylanması şartı ile anlaşmalı boşanmaya izin verilmiştir. Hükme son fıkra ile eklenen düzenleme ile de, her hangi bir sebeple açılmış olan boşanma davasının retle sonuçlanmış olması halinde, bu tarihten itibaren üç yıl eşlerin bir araya gelmemesi şartı ile boşanmaya karar verilebileceği hükme bağlanmıştır^{2 3}. Bunun dışında sistemimiz kural

¹ 1926 yılında kabul edilen Medeni Kanunda tazminat ve nafaka gibi haklar sadece kusursuz eşe tanınmış ve yoksulluk nafakası sadece erkek eş tarafından ve iki yıllık süre ile verilecek şekilde düzenlenmiştir.

² Bu değişikliğin o tarihe kadar açılmış ve kusur esaslı çerçevesinde reddedilmiş boşanma davalarının fazlalığının kanun koyucu nezdinde yarattığı baskı kanunun gerekçesinde de kendisini göstermektedir: Genel Gerekçe, Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem 18, Yasama Yılı 1, S. Sayı 25, s. 6 vd. Kabul edilen bu hükümler sayesinde ayrı yaşayan birçok çiftin boşanma imkânı elde edebildiği bilinmektedir. Tarihi gelişimle ilgili bilgi için bak. Nevzat ÖZDEMİR, *Türk-İsviçre Hukukunda Anlaşmalı Boşanma*, İstanbul, 2003, s. 17, s. 21 vd.

³ Geniş bilgi için bak. Kemal OĞUZMAN/Mustafa DURAL, *Aile Hukuku*, İstanbul, 1998, s. 112 vd.

olarak kusur esasına dayanan boşanma sistemine sahip olma özelliğini sürdürmektedir.

1926 yılında sahip olduğumuz boşanma sistemi 1988 yılında eklenmiş iki ayrı boşanma sebebi ile birlikte 2002 Ocak ayında yürürlüğe giren 741 sayılı Türk Medeni Kanununda aynen varlığını sürdürmektedir. Çünkü Medeni Kanunda toptan yapılan değişiklik çalışmalarında Mal Rejimlerinin kabulü, boşanma ile ilgili diğer sorunların görülmesini engellemiştir. Bu bağlamda boşanma sebepleri ve boşanma sonuçları ile ilgili düzenlemelerde görülen eksiklikler ihmal edilmiş, kanunumuzun alındığı İsviçre’de uzun tartışmalar sonrasında 1998’de kanunlaştırılan ve 1 Ocak 2000 tarihinde yürürlüğe sokulan⁴ yeni düzenlemeler gerçekleşmiş olmasına rağmen, bu sırada hiç bir şekilde bu hükümler gündeme gelmemiştir⁵.

Gerçekten de kaynak kanunumuz olan İsviçre Medeni Kanununda 2000 yılında boşanma hukuku köklü bir revizyona tabi tutulmuş ve kusur esasına dayanan boşanma sistemi tümüyle terkedilerek boşanmanın ya anlaşmalı ya da ayrı yaşamaya; yani evliliğin temelinden sarsılması karinesine dayanan bir sistem içinde düzenlenmesi tercihi yapılmıştır. Yine bu değişiklik sırasında boşanmanın sonuçları özellikle nafaka konusu çok detaylı düzenlemelerle yeni bir bakış açısıyla ele alınmıştır.

II. Boşanmanın Düzenlenmesine İlişkin Sistemler

A. Sistemler

Gerek hukuki düzenlemeler gerekse tarihi gelişim nazara alındığında genel olarak eski ve yeni olarak adlandırabileceğimiz sistem farklılığını görmekteyiz⁶. Kıta Avrupası Hukukunda da uzun yıllar hüküm sürmüş ve ancak 1970’li yıllardan başlayarak ülkeden ülkeye farklı tarih ve içeriklerde değiştirilmiş önceki sistemin temel özellikleri:

⁴ İsviçre’de boşanma hukuku 2000 yılında yürürlüğe giren kanunla köklü bir değişikliğe tabi tutulmuştur (RO 2010 1739; FF 2006 6841). Hem boşanma sebepleri değiştirilmiş hem de boşanmanın sonuçları geniş olarak düzenlenmiştir.

⁵ Gerçekten de Gerekçe de veya Komisyon Raporlarında İsviçre’de çok yakın tarih öncesinde Boşanma Hukuku sisteminde gerçekleştirilmiş değişikliklerden söz edilmiş değildir.

⁶ Sistemler konusunda bak. ÖZDEMİR, s. 3 vd.; Regula RHINER, *Die Scheidungsvoraussetzungen nach revidiertem Schweizrischem Recht*, Zürich, 2001, s. 1-11.

-Kusur esası (sebeplerde ve sonuçlarında);

-Özel sebeplerin gerçekleşmesi;

-İradenin rol oynamaması

olarak görülmektedir.

Avrupa ülkelerinde bu gün geçerli olan ve Modern Sistem olarak adlandırabileceğimiz yeni sitemin temel özelliklerini ise aşağıdaki gibi belirlemek mümkündür:

-Evliliğin temelinden sarsılması (eşlerin beyanı veya ayrı yaşama olgusuna göre);

-Kusurun sebep ve sonuçlarda rolünün olmaması;

-İradi boşanmanın önünün açılması.

B. Türkiye’de Geçerli Sistem

22.11.2001 tarihinde kabul edilen Türk Medeni Kanununda, 1926 Tarihli Türk Kanunu Medenisinde yer alan eski sistem ile buna 1988’de eklenmiş olan modern sistem kurumlarının yer aldığı bir karma sistemin uygulandığını görmekteyiz. Sonuç olarak boşanmada;

Özel sebepler geçerlidir.

Evliliğin çökmesi esasına dayanan kurumlar (anlaşmalı boşanma ve farklı bir düzenleme ile fiili ayrılığa dayanan boşanma) geçerlidir.

Boşanma sebep ve sonuçlarında kusur esası geçerlidir.

Türk Medeni Kanunu m. 161-165 arasında zina, hayata kast, pek kötü veya onur kırıcı davranış, suç işleme ve haysiyetsiz hayat sürme, terk, akıl hastalığı düzenlenmekte, TMK m. 166 1. ve 2. fıkralarda “Evlilik Birliğinin Sarsılması” başlığı altında evlilik birliğinin sürdürülemez derecede temelinden sarsılması, üçüncü fıkrada “anlaşmalı boşanma”, dördüncü fıkrada da “fiili ayrılığa dayanan boşanma”⁷ düzenlenmiştir⁸.

⁷ Daha önce açılıp reddedilmiş bir boşanma davasının bulunması şartıyla bu karardan itibaren üç yıl bir araya gelememe halinde boşanma mümkün olabilmektedir.

⁸ Bu sebepler ve Yargıtay uygulaması hakkında geniş bilgi için bak. Ömer Uğur GENÇ-

Yine bu sistemde uygulamasının oldukça az olduğu belirtilen ayrılık kurumu yer aldığı gibi (TMK. m. 167)⁹ boşanmanın sonuçları da oldukça yetersiz olarak düzenlenmiş; gerek mali sonuçlar, gerek kişisel sonuçlar ve çocuklarla ilişkiler bakımından 1926 yılında düzenlenmiş olan hükümler büyük ölçüde varlığını korumakta olup, kaynak kanunun getirdiği hiç bir yenilik kanunumuza taşınmamıştır.

C. Sistemin Sakıncaları

Boşanma sisteminin kusur esasında dayalı olarak düzenlenmesinin çekişmeli davalara sebebiyet vermesi ve kusur saptaması yaparak sonuçların düzenlenmesi çok elverişli bir yol değildir.

Duygusal ilişkilerde davranışlara belirli bir anlam yüklemek ve kusur saptamasına girişmek, evliliğin çözülmesinde taraflara bir yarar sağlamayan, var olan tansiyonu faydasız şekilde yükselten bir olaydır. Duygusal ilişkilerde “Kusur” a belirli bir anlam yüklemek ve kusur saptamasına girişmek, evliliğin çözülmesinde taraflara bir yarar sağlamayan, var olan tansiyonu faydasız şekilde yükselten bir olaydır. Kusurun üçüncü kişiler tarafından belirlenmesi de imkânsızdır. Yeni boşanma hukuklarının bu tecrübelerin ışığı altında geliştirildiği, sosyologların çalışmalarından yararlandığı, boşanmada esas sorumluyu aramaktan çok, boşananların sosyal açıdan ayakta tutulmalarının daha önemli olduğu noktasına gelindiği belirtilmektedir¹⁰.

Kusur araştırması boşanma sonrası ilişkilere yansıdığından çocukların bundan zarar görmesi kaçınılmaz olmaktadır¹¹.

Boşanma hukukunda kusurun rol oynadığı zina ve fena muamele, onur kırıcı davranış gibi özel sebeplere dayanmak, eşlerin özel hayatının boşan-

CAN, *Boşanma Hukuku*, Ankara, 2013; Ayrıca bak. Mustafa DURAL/Tufan ÖĞÜZ/Alper GÜMÜŞ, *Türk Özel Hukuku, C. III, Aile Hukuku*, 2015, İstanbul.

⁹ Boşanma sebepleri gerçekleşmiş ise hâkim ya boşanmaya ya da en az bir yıl, en fazla üç yıl olmak üzere ayrılığa karar verilebilmektedir (MK m. 170-171).

¹⁰ İsviçre hukukundaki değişikliğin temel sebepleri ve eski sisteme yöneltilen eleştirilere ilişkin bilgi için bak. Botschaft Scheidungsrecht, 27 vd.; Ruth REUSSER, *Zur Revision des Schweizerischem Scheidungsrecht, Grundgedanken, Scheidung und Ihre Folgen*, Bern, 1996, s. 65 vd.; Jean François PERRIN, *Les causes du divorce selon le nouveau droit (de l'ancien au nouveau droit du divorce)*, Bern, 1999, s. 11.

¹¹ Botschaft Scheidungsrecht, s. 30; REUSSER, s. 70 vd.

ma dosyalarına girmesine, davanın ispatına çalışırken yöneltilen beyanlarla kişilik haklarının da ihlaline yol açmaktadır. Boşanma sürecinin yarattığı olumsuz hava içinde, karşı tarafa kusur isnat ederek boşanmayı gerçekleştirmek veya boşanmanın kusura bağlı sonuçlarından yararlanmak için yapılan suçlamalar eşlerin sonraki ilişkilerini, varsa çocuklarının geleceği için birlikte konuşup karar alma imkânlarını tüketmektedir¹². Bu süreçler giderek büyüyen bir sorun olan şiddet eğilimlerini de besleyen bir seyir alabilmektedir. Oysa boşanmanın isteğe bağlı veya ayrı yaşamaya bağlanan sonuçlar olarak görülmeye başlanarak, evliliğin sürdürülememesinde kusur isnadının mahkeme eliyle yapılmamasının toplumsal sorun olan şiddetin azalmasına da dolaylı katkı sağlayabileceği söylenebilir.

Yine İsviçre kanununda olmayan, ama meclis görüşmelerinde kanunu-muza eklenen eğer boşanma zina veya hayata kast nedeniyle gerçekleşmişse hâkime mal rejiminden doğan alacak hakkının hakkaniyete göre azaltılması ya da tamamen kaldırılması hakkını veren MK m. 236/2, eşleri zina veya hayata kast nedeniyle boşanma davası açmaya teşvik etmekte ve dava dosyalarına ilerde gerek kendilerini gerek çocuklarını rahatsız edecek beyan ve delillerin girmesine neden olabilmektedir¹³. Hatta uygulamada bu hüküm-

¹² Belirtelim ki bu nedenler arasında fiilen boşanma sebebi olarak gösterilen sebep çok büyük çoğunlukla “evlilik birliğinin sarsılması” uygulamada “geçimsizlik” olarak ifade edilen olarak kendisini göstermektedir. TUIK verilerine göre 2014 yılına gerçekleşen toplam 130,913 boşanmanın sebeplere göre dağılımı aşağıdaki gibidir:

Zina: 107

Cana kast ve pek fena muamele: 36

Cürüm ve haysiyetsizlik: 31

Terk: 200

Akıl hastalığı: 61

Geçimsizlik: 126.732

Bilinmeyen (anlaşmalı boşanma): 2,466

Diğer (fiili ayrılık): 128

Ancak kanaatimce bu sayılar boşanmanın hüküm fıkrasına göre elde edilmiş sayılardır. Boşanma sebebi zina olarak gösterilmekle beraber ispat zorluğu bakımından sıklıkla evlilik birliğinin sarsılması (şiddetli geçimsizlik) da beraber olarak gösterilmektedir. Dolayısıyla bu sayılardaki özel sebeplerle açılmış boşanma davalarının sayısının azlığı bu kurumlara ilişkin iddiaların dava dosyalarına girmediği anlamına gelmemelidir. İspat zorluğu nedeniyle mahkeme kararlarının zina ya da pek fena muameleden olmaması, evlilik birliğinin temelinden sarsılması nedenine dayanması bu sayıların az görünmesine neden olabilir.

¹³ Mal rejiminden doğan katılma alacağı hakkı evlilik sırasında bu malın edinilmesine yapılan katkı nedeniyle tanınmış hak olduğundan boşanmanın hangi sebeple gerçekleştiği

den yararlanmak amaçlı olarak boşanma davalarının zina nedenine dayalı olarak açılması için deliller yaratılmakta olduğu da gözlemlenebilmektedir. Bu hükmün uygulamasının eşitsizliklere neden olduğunu da söylememiz gerekmektedir.

III- İzlenmesi Gereken Yol

A. Genel olarak

Gerek toplumsal yaşam gerekse insan hakları ile ilgili bir konu olan boşanmanın yeni bir anlayışla düzenlenmesi gereklidir. Tüm ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de boşanma oranları artmaktadır¹⁴. Özellikle 2002 yılında yürürlüğe giren 4721 sayılı Medeni Kanunda kabul edilmiş olan mal rejimi sisteminde evlilik sırasında edinilen malların boşanma sonucunda değer üzerinden bölüşümü imkânının tanınmasının ve yine kadınların çalışma hayatında artan hızla yerini almalarının bir sonucu olarak gelecekte de bu artışın süreceği rahatlıkla söylenebilmektedir.

Tüm bu açıkladığımız nedenlerle Kıta Avrupası hukukundaki sistem izlenmek suretiyle, yeni bir bakış açısı ile sistem yaratılması ve boşanma sistemindeki özel sebeplerin kaldırılarak rızai (anlaşmalı) boşanma veya ayrı yaşamaya ilişkin boşanma sebeplerine yer vermek isabetli bir yaklaşım olacaktır¹⁵.

bu hakkın elde edilmesine etki edecek bir sebep olarak görülmemelidir. Hüküm bu yönden doktrinde eleştirilere hedef olmuştur: Şükran ŞİPKA, *Edinilmiş Mallara Katılma Rejimi ve Uygulamaya İlişkin Sorunlar*, Ocak 2011, s. 180 vd., s. 270; Ömer Uğur GENÇCAN, *Mal Rejimleri*, Ankara, 2010, s. 1082; Hükümün Yargıtay tarafından uygulama şekli için bak. Yusuf ULUÇ, *Mal Rejimleri ve Tasfiyesi*, Ankara, 2014, s. 1392 vd.

¹⁴ Boşanma oranı 2000 li yıllardan itibaren anlamlı şekilde artmaktadır. <http://www.tuik.gov.tr/> İstatistiklere göre;

- 2014 yılında 130.913 boşanma
- 2013 yılında 125.305 boşanma
- 2005 yılında 95.895 boşanma
- 2004 yılında 91.022 boşanma gerçekleşmiştir.

2005 de yıllarda yapılan araştırmada Türkiye'nin dünyada boşanma oranında sonlarda gelen ülke olduğu saptanmıştır.

¹⁵ İsviçre'de de köklü revizyon 1998 de kabul edilen ve 1 Ocak 2000 de yürürlüğe giren kanunla boşanma hukuku tümüyle değiştirilmiştir. (2011 de daha önemsiz değişiklikler yapılmıştır). 2000 yılında getirilmiş sistemle "anlaşmalı boşanma" sonuçları hakkında tam veya hâkim tarafından tamamlanacak anlaşma ile anlaşmalı boşanma ve iki yıllık ayrı

Kanaatimce bu yenilenmede izlenmesi gereken ilkeler aşağıdaki gibi olmalıdır:

1. Kusur ilkesinden vazgeçilerek evliliğin sarsılması prensibi hayata geçirilmelidir.

a) Özel sebepler kaldırılmalıdır.

b) Bu çerçevede “anlaşmalı boşanma” teşvik edilmeli, ancak taraf iradelerinin sağlıklı tespitine imkân veren hükümler eklenmelidir.

c) Fiili ayrılığın olduğu durumlarda ek şart aranmadan evliliğin temelden sarsıldığı kabul edilmelidir.

2. Çocukların menfaatleri özel olarak korumaya alınmalıdır.

3. Boşanmanın sonuçları adil bir şekilde düzenlenmelidir.

4. Nafakanın ödenmemesi Devletin mağduriyetleri giderici bir müdahalesi olmalıdır.

B. Gözetilmesi Gereken İlkeler

1. Kusur ilkesinden vazgeçilerek evliliğin sarsılması prensibi hayata geçirilmelidir

Yukarıda işaret ettiğim gibi duygusal ilişkilerde kusur saptamasına girilerek sonuçlara varmanın yarattığı sorunların görülmesi ve bu esastan vazgeçilmesi gerekir. Eğer eşler beyanları ile ya da gösterdikleri hayat şekli ile evlilik birliğini sürdüremeyeceklerini ortaya koyarlarsa kusurun varlığı yokluğu veya hangisinde olduğundan bağımsız olarak evlilik birliğine son vermek gereklidir. Bu çerçevede getirilecek boşanma sistemi rızaya dayalı (anlaşmalı boşanma) ve fiili ayrılığa dayanan boşanma sistemi olmalıdır.

yaşama süresi sonunda boşanma iki boşanma yolu olarak düzenlenmiştir.

Almanya’da 1976 tarihine kabul edilen 1977 de yürürlüğe giren sistemle 1 yıl ayrı yaşama ile anlaşmalı boşanma, 3 yıl ayrı yaşama ile tek taraflı boşanma imkânı vardır.

Evliliğe devam diğer eşin kişiliği nedeniyle imkânsız olmuşa süre şartı olmadan boşanma mümkün olmaktadır.

Fransa’da 1975 yılında yapılan değişiklikle sonuçları konusunda anlaşma aranarak süre şartı olmadan anlaşmalı boşanma mümkün kılınmıştır. Altı yıllık fiili ayrılık süresine bağlı boşanma da tanınmış ancak süre daha sonar iki yıla indirilmiştir.

a. Özel boşanma sebepleri kaldırılmalıdır

TMK m. 161-165 arasında yer alan zina, hayata kast, pek kötü veya onur kırıcı davranış, suç işleme ve haysiyetsiz hayat sürme, terk, akıl hastalığı düzenlenmekte, TMK m. 166 1. ve 2. fıkralarda “Evlilik Birliğinin Sarsılması” başlığı altında evlilik birliğinin sürdürülemez derecede temelinden sarsılması düzenlenmektedir. Bir kısmı kusura bağlı olan bir kısmı da kusura bağlı olmayan bu sebeplerde evlilik birliğinin temelinden sarsıldığı karinesi hâkimdir¹⁶. Boşanma sebeplerinin varlığı ispatlanmadan boşanma gerçekleşmeyeceğinden kusura bağlı olan sebeplerde kusur ispatı yapılmasının yarattığı tüm sakıncalar burada da geçerlidir.

b. Anlaşmalı boşanma teşvik edilmeli, ancak taraf iradelerinin sağlıklı tespitine imkân veren hükümler eklenmelidir

Evliliğin anlaşma ile sağlanan bir birlik olduğundan hareketle evliliğin sona erdirilmesinde de anlaşmaya imkân vermek gerekmektedir. Eşlerin evliliğin yürütülemeyeceğine ilişkin anlaşmaları veliliğin temelden sarsılmasına ilişkin aksi iddia edilemeyecek kanuni karinenin varlığına işaret etmektedir. Anlaşarak boşanmanın boşanma sonuçları bakımından eşlere daha güvenli bir gelecek hazırlamasına imkân veren kanuni düzenlemeler olduğunda eşlerin bu yola başvurmaları beklenir. Özellikle boşanmanın sonuçlarının anlaşmalı boşanma halinde çekişmeye yer vermeden hüküm doğurma güvencesinin olması bu kurumun uygulanma oranını artıracaktır¹⁷.

Ancak anlaşmalı boşanmanın kabulünde kanunumuzda olduğu gibi evliliğin bir yıl devam etmesi şartının varlığının aranıp aranmayacağı tartışılmalıdır. Kaynak kanunumuzda ve Fransa’daki düzenlemelerde böyle bir şarta yer verilmemiştir¹⁸. Almanya’daki düzenlemede ise bir evlilikte

¹⁶ MK m. 166/1 de kusur ilkesinden vazgeçilmemiş, kusur itiraz sebebi olarak değil, defî olarak düzenlenmiştir. Bak. ÖZDEMİR, s. 105.

¹⁷ Anlaşmalı boşanma oranları Türkiye’de çok yüksek değildir. Anlaşmalı boşanmada giderek azalan bir seyir var. 2002 den sonra 4534 olan sayı 2011 de 2506, 2014’de 2464 olmuştur. 130,913 olan boşanma sayısında bu rakam azdır. Bunun nedenleri hakkında da düşünülmesi gerekir.

¹⁸ İsviçre’de 2000 yılında yapılan değişiklikle ilk başvurudan sonra iki aylık bir düşünme süresinin verileceği ve bu süreden sonra eşlerin başvurularını ve sundukları anlaşmayı onaylarsa boşanmaya karar verilebileceği hükme bağlanmış olmasına rağmen 2009 yılında yapılan değişiklikle bu süre kaldırılmış ve eşlerin dinlenilmesi sonucunda hâkimin

yıllık süre dolmuşsa ortak taleple boşanma hakkı verilirken, bir yıllık süre dolmamışsa tek taraflı taleple boşanmaya imkân verilmekte ve ancak diğer tarafın kişiliği yüzünden evliliğin devam edemeyeceğinin ispatı aranarak boşanmaya karar verilmektedir¹⁹.

Kanaatimce böyle bir sınırlayıcı düzenleme yerine İsviçre’de olduğu gibi eşlerin birlikte ve ayrı ayrı ve birden çok seferde dinlenmesine imkân verecek şekilde hâkimin eşlerin aldığı kararın sağlam bir irade ürünü olduğunu tespit etmesinin sağlanması yerinde olur. Mevcut düzenlememizde eşlerin bir kere ve birlikte dinlenmesi kanunun getirdiği bir zorunluluk olmamasına rağmen uygulamada eşlerin birlikte dinlendiği ve bu dinlemenin bir kerede yapılarak aynı celsede boşanma kararının verildiği tespit edilmektedir. Böyle bir tek ve birlikte dinlenme ortamında eşlerin boşanma iradelerini rahat açıklamaları ve hâkimde sağlam bir irade ürünü olduğuna dair kanaat yaratmaları mümkün olmayacaktır.

Diğer yandan eşlerin yaptığı sözleşmenin boşanmanın mali sonuçlarına ve çocuklara ilişkin olduğu belirtilmiş bunun dışında anlaşmanın taşınması gereken hiç bir özellik kanunda anılmamıştır. Örneğin anlaşmanın adil olup olmadığının belirlenmesi için hâkimin eşlerin malvarlığına ilişkin bilgi sahibi olması, çocukların durumuna ilişkin anlaşmanın uygunluğunu denetleme bakımından da çocuğun dinlenmesi ile ilgili hükümlerin konulması uygun olur.

boşanma kararının sağlıklı bir düşünce ürünü olduğu kanaatine varması şartı ile eşlerin dinlenmelerinden sonra verilebileceği hükme bağlanmıştır.

¹⁹ Düzenlemeler aşağıdaki gibidir:

“§ 1565 Evlilik birliğinin sarsılması

(1) Evlilik birliğinin temelden sarsılması halinde evlenme, boşanma ile sona erdirilir. Eşler ortak hayat sürdürmüyorlar ise ve kendilerinden ortak hayatı tekrar oluşturmaları beklenemiyor ise, evlilik birliği sarsılmış olur.

(2) Eşlerin ayrı yaşam sürdürdükleri süre bir yılı doldurmamışsa, bu durumda boşanma ancak davacı olan eş için evliliğin devamının diğer eşin şahsında olan sebepler yüzünden kendisinden beklenemeyecek derecede zor olması şartıyla gerçekleştirilir”.

“§ 1566 Evlilik birliğinin sarsıldığına dair faraziye

(1) Eşler bir yıllık süreden beri ayrı yaşıyorlar ise ve her iki eş de boşanmayı talep etmişler ise, ya da eşlerden biri tarafından açılan boşanma davası diğer eş tarafından kabul edilmiş ise, o takdirde evlilik birliğinin temelden sarsılmış olduğu aksi ispatlanamaz şekilde kabul edilir.

Anlaşmalı boşanmanın teşvik edilmesinde bir diğer yön de eşlerin boşanmanın sonuçları hakkında tam anlaşma sağlayamadıkları ihtimalde hâkimden bu anlaşmanın tamamlanarak boşanmalarına imkân verilmesini sağlama haklarıdır. Mevcut düzenlememizde böyle bir imkân bulunmamakta eşlerin sundukları anlaşma metninde tam anlaşma sağlayamadıkları veya sunulan anlaşmanın hâkim tarafından onaylanmaması ihtimalinde çekişmeli boşanma davasına dönülerek TMK m. 134/1' deki davanın varlığı kabul edilmektedir.

c. Fiili ayrılığın olduğu durumlarda ek şart aranmadan evliliğin temelden sarsıldığı kabul edilmelidir:

Kanunumuzdaki düzenlemede üç yıllık ayrı yaşama süresinin boşanmaya sebebiyet vermesi için öncesinde açılıp reddedilmiş bir boşanma davasının varlığı aranmıştır. Hâlbuki belli bir süre ayrı yaşama tüm hukuk düzenlerinde evlilik birliğinin temelden sarsıldığını gösteren bir olgu olarak kabul edilmektedir²⁰. Ayrı yaşama olgusunun gerçekleştiği durumda ek olarak bir de reddedilmiş davanın varlığını aramak, insanları bu hakkı elde etmek için belki de nedensiz boşanma davaları açmaya götürecektir kadar kötüye kullanmaya müsait bir düzenlemedir²¹.

2. Çocukların menfaatleri özel olarak korumaya alınmalıdır:

Boşanma davası sırasında ve boşanma sonrasında çocuğun menfaatlerinin zarar görmemesi gözetilmesi gereken ilkelerden birisi olmalıdır. Gerek boşanmanın sonuçlarına gerekse de boşanma davası sırasında uygulanacak prosedüre ilişkin hükümlerle bu amaç sağlanmalıdır.

Bu konuda en önemli sorunlardan birisi, boşanma davası sonrasında çocuğun velayetinin kime tahsis edileceğine ilişkin düzenlemelerdir. Bazı ülkelerde eşlerin ortak velayetinin devam etmesi esası kabul edilmektedir. Türk hukuku bakımından mümkün olmayan bu yol ile aslında evli eşlere

²⁰ Belirtelim ki kanunlarda boşanmaya imkân veren ayrı yaşama süresi de giderek azaltılmaktadır. İsviçre'de 2000 yılında bu imkân getirildiğinde süre 4 yıl, Fransa'da 1977 yılında bu imkân getirildiğinde altı yıl olarak belirlenmişti. Mevcut halde her iki ülkede de ayrı yaşama süresi iki yıldır. Almanya'da par. 1566 düzenlemesine göre eşlerin üç yıldan beri ayrı yaşamaları halinde, evlilik birliğinin sarsılmış olduğu aksi ispatlanamaz şekilde kabul edilir".

²¹ Haluk BURCUOĞLU, *Türk Medeni Kanun Ön tasarısının İncelenip Değerlendirilmesi*, MHAUM VIII. Sempozyumu, İstanbul, 1988, s. 116.

ait çocuklarla evli eşlere ait olmayan çocuklar arasında eşitsizlik olması engellenmiş olmaktadır²². Elbette ki eşlerin rızasına bağlı olarak ve hâkimin da uygun görmesine bağlı olarak uygulanabilecek ortak velayet kurumunun kabul edilmemesi bir eksikliklerdir.

Diğer bir yer verilmesi gereken düzenleme de boşanma sonrasında çocuğun velayetine ilişkin karar alınmadan önce ayırt etme gücünün bulunması şartıyla çocuğun dinlenmesidir²³. Hatta ayırt etme gücü bulunmayan çocuk bakımından da hâkimin çocuğun en yakın ilişkide bulunduğu insanlarla irtibata geçerek çocuğun menfaatine uygun bir karar alma imkânının hazırlanmasıdır.

Çocuk menfaatinin özel olarak korunduğu bir hükme Alman Medeni Kanunu § 1568’de yer verilmiş ve evliliğin devamı istisnai özel sebepler dolayısıyla ergin olmayan çocukların menfaatleri bakımından zorunlu ise, o takdirde boşanmaya karar verilemeyeceği hükmü getirilmiştir²⁴. Kanaatimce çok önemli bir düzenleme olan bu hüküm de kanuni karinelerle düzenlenmiş boşanma hukukunda adaleti sağlama fonksiyonunu yerine getirmeye yönelik bir düzenleme olarak kabul edilmelidir.

3. Boşanmanın sonuçları adil bir şekilde düzenlenmelidir:

Boşanmanın gerek kişisel gerek mali sonuçlarının adil düzenlenmesi ge-

²² İsviçre Medeni Kanununun 133. Maddesi eşlerin ortak talebi ve çocuk için olacak harcamalara katılma oranı hakkında anlaşma sağlamaları şartı ile çocuğun menfaatine uygun olmak koşulu ile boşanma sonrasında ortak velayetin mümkün olduğuna karar verilmiştir.

²³ Yargıtay kararlarında “27 Ocak 1995 gün ve 22184 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin “Taraf Devletler, görüşlerini oluşturma yeteneğine sahip çocuğun kendini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme hakkını bu görüşlere çocuğun yaşı ve olgunluk derecesine uygun olarak, gereken özen gösterilmek suretiyle tanırlar. Bu amaçla, çocuğu etkileyen herhangi bir adli veya idari kovuşturmada çocuğun ya doğrudan doğruya veya bir temsilci ya da uygun bir makam yoluyla dinlenilmesi fırsatı, ulusal yasanın usule ilişkin kurallarına uygun olarak çocuğa, özellikle sağlanacaktır.” hükmünü içeren 12. Maddesine atıfta bulunarak velayeti düzenlenen çocuğun dinlenmesi gerektiğine karar vermektedir: Yarg. 2. Hukuk Dairesi, 7067/7794, 10.6.2002 (Kazancı İçtihat Bilgi Bankası).

²⁴ Aynı paragrafta boşanmanın davalı olan ve evliliğin devamını talep eden eşin menfaatleri bakımından olağan üstü şartlar dolayısıyla mutlaka gerekli olduğu durumda da boşanmaya karar verilemeyeceği hükme bağlanarak somut olayın özelliğine uygun karar verilmesi mümkün hale getirilmiştir.

reklidir. İsviçre’de 2000 yılında boşanma sistemi yenilenirken boşanmanın sonuçları hakkında on beş madde halinde düzenleme getirilmiştir.

MK m. 173 hükmüne göre boşanma veya evliliğin iptalinde kadının evlilik soyadı ile devam etmesi hâkimin iznine bağlı ve kocaya zarar verilmeyeceğinin ispatına bağlıdır. Koca itiraz ederek verilmiş izni de kaldırabilmektedir.

Soyadının kişilik hakkı niteliğine uygun olmayan bu düzenleme ile kadın eş iradesi hilafına soyadını bırakmak durumunda kalabilmekte ve soyadını kullanmak için hâkimin kararına muhtaç kalmaktadır. İsviçre Medeni Kanununda olduğu gibi, boşanan kişinin kural olarak evlilik soyadını koruyacağı²⁵ yönündeki düzenlemenin amaca daha uygun olduğunu düşünmekteyim.

Medeni Kanunumuzda boşanmanın mali sonuçları kusur esasına göre düzenlenmiş olan nafaka, maddi ve manevi tazminattır²⁶. Boşanmada kusur esası kaldırıldığında maddi manevi tazminatın boşanmaya bağlı sonuç olamayacağı aşikârdır. Bu konuda nafaka kurumu önem arzedecek olup iyi bir şekilde düzenlenmesi gerekir.

Mal rejiminden doğan haklar boşanma sonrasında elde edilecek olmasına rağmen mali açıdan eşleri koruyan başka koruyucu hüküm yoktur.

Konutların erkek veya aileye ait olduğu Türk toplumunda, aile konutu kurumuyla getirilen koruma boşanma sonrasında devam etmediğinden özellikle çocuğun olduğu durumda çocuk menfaatlerinin zarar gördüğü söylenmelidir.

Hatta konutun “aile konutu“ niteliğinin sürdüğü boşanma davası sırasında dahi koruma faydasız kalmaktadır²⁷.

Bu konuda koruyucu düzenlemelere ihtiyaç vardır. Aile konutundan yararlanma hakkı boşanma sonrasında da devam etmelidir²⁸. Gerçekten

²⁵ İMK m. 119’ daki hükme göre boşanan eş eğer soyadını bırakmak isterse her zaman bekârlık soyadını alma hakkına sahip olacaktır.

²⁶ Mal rejimi sözleşmesiyle mal ayrılığı seçilmemişse, 2002 den sonra mal rejiminden doğan haklar kullanılacaktır.

²⁷ Konut fiilen eşe, hukuken aileye ait olduğundan boşanma davası sırasında hâkimin konuttan faydalanmasına karar verdiği eşe karşı müdahalenin menî ve ecrimisil davaları açılmaktadır.

²⁸ İsviçre Medeni Kanunu m. 121’deki düzenlemeye göre çocukların varlığı veya başka

de boşanmaya rağmen diğer eşe veya üçüncü kişilere ait taşınmazlarda hayatın sürdürülebilmesi özellikle çocukların olduğu hallerde çok önem taşımaktadır. Bir kira sözleşmesinin varlığı halinde konutta kalmayacak eşin de kira bedelinden sorumlu olması veya yine bu eşe ait konutta diğer eşin uygun kira bedeli ile kalmaya devam etmesinin hakim kararı ile sağlanması boşanma sonrası yaşanan sorunlara önemli çözüm yolları açabilecektir. Çocukların varlığı halinde alışkın olunan konuttan hemen çıkılmaması, bir geçiş sürecinin varlığı çok daha önemli olmaktadır.

Aynı şartlarla hâkim eşlerden birine ait aile konutu üzerinde diğerine uygun bir bedel veya nafakadan uygun bir indirim karşılığında sınırlı bir süre ile oturma hakkı tanınmasına da karar verebilir. Önemli yeni olayların varlığı halinde oturma hakkı sınırlandırılabilir veya kaldırılabilir.

Boşanmanın en önemli sonuçlarından birisi nafakadır. Bu konunun iyi düzenlenmesi ve nafakanın elde edilmesinin kolaylaştırılması gerekmektedir²⁹.

Nafaka konusunda kaynak kanunumuz İsviçre’de çok detaylı hükümler getirilmiştir³⁰. Hükme göre boşanma sonucu eşlerden birinden kendi bakımını uygun koşullarda sağlaması ve yaşlılık aylığı kazanmak için ödeme yapması haklı olarak beklenemez ise, eşi ona hakkaniyete uygun katkıda bulunmak zorundadır. Görüldüğü gibi düzenlemede boşanan eşin kendi geçimini sağlayamayacak olmasının hakkaniyete göre kabul edilmesi şartı getirilmiştir³¹.

önemli sebepler yüzünden eslerden birinin aile konutuna ihtiyacı olursa ve bu talebin diğer eşe karşı ileri sürülmesi makul görülürse, hâkim aile konutuna ilişkin kira sözleşmesinden doğan hak ve borçların eşlerden birine aidiyetine karar verebilir. İki yıllık bir süre ile sınırlı olmak kaydıyla aile konutu olarak kullanılan evin kirasından boşanılan kişi müteselsil sorumlu olmaktadır.

Aynı şartlarla hâkim eşlerden birine ait aile konutu üzerinde diğerine uygun bir bedel veya nafakadan uygun bir indirim karşılığında sınırlı bir süre ile oturma hakkı tanınmasına da karar verebilir.

Alman Hukukunda kira sözleşmesinin devamı ya da kira sözleşmesinin akdedilmesi sağlanmaktadır.

²⁹ Türk uygulamasında kayıt düzeninin iyi olmaması nedeniyle malvarlığı tespitinin yapılamaması, yoksulluk sınırının asgari ücret olarak belirlenmesi zorluklara yol açmaktadır.

³⁰ İsviçre Medeni Kanununun 125-132. maddeleri arasında nafaka tespiti ve ödenmesine ilişkin hükümler düzenlenmiştir. Aynı şekilde Alman Medeni Kanununda da § 1575-1585c arasında nafaka konusu detaylı şekilde düzenlenmektedir.

³¹ Alman Medeni Kanunu § 1569’a göre boşanmadan sonra her eş kendi geçimini sağ-

Nafaka miktarının ve nafaka ödenme süresinin belirlenmesi ile ilgili olarak hakkaniyeti gerçekleştirecek bir takım kriterlere ihtiyaç olduğu ve bu kriterlerin kanunla getirilmesinin farklı yorumlar yapılarak uygulama farklılıklarının giderilmesine hizmet edeceği kanısındayım. Özellikle evliliğin süresi, evlilikteki görev dağılımı, yaş, sağlık durumu gibi nafaka alma hakkını objektif kriterler ile evlilikte gösterilen fedakârlıklara bağlanması adaletli bir dağılımdır³².

4. Nafakanın ödenmemesi Devletin mağduriyetleri giderici bir müdahalesi olmalıdır:

Devletin boşanma mağduriyetini önleme bakımından iki önemli katkısı olabilir. Nafakanın ödenmesini adi bir borç olarak görmeyerek ödenmesini sağlayıcı tedbirlere yer vermek ve nafaka ödenmediğinde nafaka borçlusuna rücu etmek üzere Devletin ödemesidir.

lamakla yükümlüdür. Eğer eşlerden biri kendi geçimini sağlayamayacak durumda ise, nafaka alabilir ki; bu haller ortak çocuğun bakımının gerekmesi, yaşı dolayısıyla bakıma muhtaç olması, hastalık veya engelli olma sebebiyle bakıma muhtaç olması ve eşin uygun iş bulamaması gibi hakkaniyetin nafaka ödenmesini gerektirdiği hallerdir.

³² İsviçre Medeni Kanunu 125. maddesinde nafakanın miktarı ve nafaka süresinin belirlenmesi ile ilgili olarak aşağıdaki hususların nazara alınacağı hükme bağlanmaktadır. Evlilikteki görev dağılımı, evlilik süresi, evlilik sırasındaki eşlerin yaşam standardı, eşlerin yaş ve sağlık durumu, eşlerin gelir ve servet durumu, çocuklar için girilen yükümlülüklerin süresi ve durumu, mesleki formasyon ve kazanç perspektifleri, ayrıca nafakadan yararlanacak eşin mesleki kazanç elde etmesi için yapılması gereken harcamalar, yaşlılık sigortası ile sağ kalan eş lehine yapılmış sigorta beklentileri ve mesleki veya başka bir özel ya da kamusal yardım sandığı ile birlikte muhtemel bir çıkış halinde çıkma ediminin paylaşılmasına dair beklentiler.

Alman Medeni Kanunu § 1578, nafaka miktarının belirlenmesi ile ilgili olarak evlilik esnasındaki hayat şartlarının, yaşam ihtiyaçlarının bütünü, yaşam ihtiyacı kavramının kapsamına uygun şartlarla kurulmuş sağlık sigortası, bakıma muhtaç duruma düşme riskine karşı uygun şartlarla kurulmuş sigorta, eğitim, meslek eğitimi veya meslek değişimi için gereken eğitim masrafları ve önemli bir sağlık sorunu nedeniyle yapılan fazla harcama ihtiyacı gibi hallerin nazara alınacağını hükme bağlamaktadır. § 1578b hükmüne göre evlilik sırasındaki yaşam şartlarından yola çıkılarak nafaka miktarının belirlenmesinin, özellikle nafaka alacaklısına bırakılan çocuğun menfaatleri bakımından hakkaniyete aykırı sonuçlara yol açması halinde indirilebileceği, bu aşamada kişinin evlilik dolayısıyla menfaatlerinden ödün vermiş olması, evliliğin süresi gibi hususların dikkate alınacağı ve bu anlamda eşin ortak çocuğu büyütmesi veya ev işlerini görmek için işini bırakmasının menfaatlerinden ödün vermesi olarak değerlendirileceği hükme bağlanmıştır.

Bu konuda bizim kanunumuzda da evlilik birliğini koruyan bir tedbir olarak öngörülen tedbirin³³ nafakanın ödenmesi konusunda da tanınması düşünülebilir³⁴. Bu bağlamda nafaka borçlusuna nafaka borcunu ödemediği takdirde hâkim onun borçlularına ödemeyi tamamen veya kısmen nafaka alacaklısına yapmaları konusunda emir verebilir. Diğer bir tedbir ise nafaka borçlusunun borcun ödenmesini tehlikeye düşürecek tutum içine girmesi halinde teminat istenmesidir³⁵. Gerçekten de sürekli bir borç niteliğinde olan nafakanın borçlunun kötü niyetli veya bir kötü niyeti olmaksızın ödeyememe haline düşmekle sonuçlanacak hareketlerine karşı nafaka alacaklısının teminata kavuşturulması önemlidir. Hatta nafaka borçlusunun borcunu ödemekte birden fazla temerrüde düşmesi halinde de böyle bir tedbirin alınacağı hükme bağlanabilir.

Kaynak kanunumuzda var olan bir diğer hüküm de nafaka borçlusunu takip için nafaka alacaklısına devlet kurumlarının yardımının sağlanması yönünde olan hükümdür. İsviçre Medeni Kanunu m. 131'de yer alan hükme göre, nafaka borçlusuna nafaka borcunu ödemezse, çocukları koruma kurulu veya kantonların belirlediği kurum nafaka alacaklısının nafaka talebinin icrasının gerçekleşmesi için uygun şekilde ve kural olarak karşılıksız olarak yardımda bulunur.

Devletin nafaka konusunda alacaklıya en etkili yardımı kuşkusuz nafakanın ödenmemesi halinde nafakayı ödemesi olabilir³⁶. Geçim için gerekli olduğundan dolayı hak kazanılan nafakayı, borç yerine getirilmediği için nafaka alacaklısı alamadığı takdirde kamu kurumları tarafından ödeme yapılır. Kamu kurumu ödeme yaptığı takdirde, nafaka alacağı talebi ona bağlı tüm haklarla birlikte kamu kurumuna geçer.

İsviçre Medeni Kanununda bu konuda m. 131/3'de hüküm getirilmiş ve

³³ TMK m. 198'e göre eşlerden birisi evliliğin genel giderlerine katılma yükümlülüğünü ihmal ederse hâkim onun borçlularına ödemeyi tamamen veya kısmen diğer eşe yapmalarına karar verebilir.

³⁴ İsviçre Medeni Kanunu m. 132'de bu yönde hüküm bulunmaktadır.

³⁵ İsviçre Medeni Kanunu m. 132/2'de borçlu nafaka borcunu ödememekte ısrar eder veya kaçmaya hazırlandığını kabule yönelik sebepler doğarsa ya da servetini israf eder veya onu kaybetme durumunda ise hâkimin gelecekteki nafaka borçları için uygun teminatlar vermesine karar verebileceği hükme bağlanmaktadır.

³⁶ Türkiye'de bu konuda verilmiş kanun teklifi kabul edilmemiştir.

nafaka ödenmediği takdirde kamu hukuku kurallarına göre avans olarak ödeneceği ve devletin nafaka alınması konusunda yaptığı masraflar da dâhil olmak üzere nafaka borçlusuna rücu edeceği hükme bağlanmıştır.

Kaynakça

- BURCUOĞLU, Haluk; *Türk Medeni Kanun Ön Tasarısının İncelenip Değerlendirilmesi*, MHAUM VIII. Sempozyumu, İstanbul, 1988.
- DURAL, Mustafa, ÖĞÜZ, Tufan, GÜMÜŞ, Alper; *Türk Özel Hukuku, C. III, Aile Hukuku*, 2015, İstanbul.
- GENÇCAN, Ömer Uğur; *Boşanma Hukuku*, Ankara, 2013.
- GENÇCAN, Ömer Uğur; *Mal Rejimleri*, Ankara, 2010.
- OĞUZMAN, Kemal, DURAL, Mustafa; *Aile Hukuku*, İstanbul, 1998.
- ÖZDEMİR, Nevzat; *Türk-İsviçre Hukukunda Anlaşmalı Boşanma*, İstanbul, 2003.
- PERRIN, Jean François; *Les causes du divorce selon le nouveau droit (de l'ancien au nouveau droit du divorce)*, Bern, 1999.
- REUSSER, Ruth; *Zur Revision des Schweizerischem Scheidungsrecht, Grundgedanken, Scheidung und Ihre Folgen*, Bern, 1996,
- RHINER, Regula; *Die Scheidungsvoraussetzungen nach revidiertem Schweizrsichem Recht*, Zürich, 2001,
- ŞIPKA, Şükran; *Edinilmiş Mallara Katılma Rejimi ve Uygulamaya İlişkin Sorunlar*, Ocak 2011.
- ULUÇ, Yusuf; *Mal Rejimleri ve Tasfiyesi*, Ankara, 2014.